

‘WAARHEID’ IN FEITEN, RECHT EN LITERATUUR

Jeroen Kiewiet*

1 WAARHEIDSVINDING IN HET UTRECHTSE ONDERWIJS

‘Waarheid’ is volgens Ton Hol ‘het “handelsmerk” van de wetenschap’.¹ En wetenschap is in zijn opvatting méér dan ‘meningen en geloof’.² Meningen en geloof kunnen volgens Ton Hol hoogstens de *aanleiding* voor onderzoek zijn. Zij dienen vervolgens door de wetenschap kritisch onderzocht te worden op hun argumentatieve overtuigingskracht. Ook in het Utrechtse onderwijs heeft Ton Hol het belang van de waarheid uitgedragen met de prominente plek die hij het onderwerp waarheidsvinding gaf door met de rechtenstudenten *De ware toedracht* van Ton Derksen te lezen en zijn eigen ervaringen als rechter met strafrechtelijke waarheidsvinding te bespreken.³ Derksen stelt in *De ware toedracht* – en daar zou Ton Hol het volledig mee eens zijn –: ‘[g]eloven op zichzelf zegt dus niets over de waarheid van wat we geloven. Zelf geloven we natuurlijk dat wat we geloven waar is. Maar of wat we geloven écht waar is, is een tweede.’⁴ Tevens stelt Derksen: ‘[o]m waarheid te achterhalen moeten we het hebben van bewijsmateriaal, van goed bewijsmateriaal, van goede redenen. Waarheidsvinding gaat dus over bewijsmateriaal en de waarde daarvan en over goede redenen, en niet over geloof en de mate van ons vertrouwen.’⁵

---

* Ton Hol was mijn promotor. Op 2 juni 2014 verdedigde ik in Utrecht mijn proefschrift *Carl Schmitts dezisionistischer Rechtsbegriff*. Van 2007 tot 2011 werkte ik als juniordocent bij de Utrechtse disciplinegroep Rechtstheorie onder directe leiding van Ton Hol. Vanaf augustus 2015 tot heden werk ik bij de Utrechtse afdeling Staatsrecht, Bestuursrecht en Rechtstheorie als universitair docent. Mijn dank gaat uit naar Jacobien van Dorp, voor haar advies om zowel het werk van Gerald Postema als Dennis Patterson te gebruiken voor de analyse van de theorie van Dworkin.

1 Antoine Hol, ‘Waarheid tegen leugen. Over de rol van de rechtswetenschap en het maatschappelijk debat’, *Ars Aequi* 2020, p. 298-302, p. 299.

2 Hol 2020, p. 298-302, p. 300.

3 Ton Hol besprak de beruchte Kim Visser-zaak. In dat college legde hij aan de studenten de mogelijkheid van het alternatieve scenario uit waarin de door Kim genoemde ‘Bennie’ toch de dader is. Volgens Ton Hol blijft er met de mogelijkheid van dat alternatieve scenario gereede twijfel bestaan over de ware toedracht. Destijds sprak de rechtbank Haarlem om die reden Kim Visser vrij. In hoger beroep werd Kim Visser daarentegen veroordeeld tot vier jaar gevangenisstraf en tbs.

4 Ton Derksen, *De ware toedracht. Praktische wetenschapsfilosofie voor waarheidszoekers*, Leusden: ISVW 2014, p. 122.

5 Derksen 2014, p. 122.

Alle Utrechtse rechtenstudenten hebben door het lezen van *De ware toedracht* kennisgemaakt met strafrechtelijke waarheidsvinding. Door Ton Hols inspanning werd waarheidsvinding stevig verankerd in het Utrechtse juridische curriculum.⁶ Ter verdieping van het Utrechtse onderwijs over waarheidsvinding wil ik in deze bijdrage op drie onderwerpen nader ingaan. In de volgende twee paragrafen wil ik nader ingaan op de vraag wat ‘waarheid’ is in het werk van Derksen. Van waarheidsvinding omtrent de feiten leg ik in de twee daaropvolgende paragrafen het verband met de waarheid van juridische beweringen in het werk van Ronald Dworkin. In het afsluitende gedeelte zal ik het belang van een deugdelijke waarheidstheorie verduidelijken aan de hand van de vergelijking van Dworkins theorie met Umberto Eco’s literaire werk *De slinger van Foucault*.⁷

2 WAARHEIDSTHEORIEËN

Wat is ‘waarheid’? Hoe onderscheidt men de waarheid van ‘[m]eningen en geloof’? Wat zijn uiteindelijk ‘goed bewijsmateriaal’ en ‘goede redenen’? Derksen beantwoordt die vraag met de keuze voor de correspondentietheorie van waarheid. Die houdt kort gezegd in dat een bewering waar is als deze correspondeert met de ware toedracht (de werkelijkheid), in Derksens woorden: ‘Een bewering is waar wanneer ze de *ware toedracht* beschrijft, de toedracht zoals die in de werkelijkheid heeft plaatsgevonden.’⁸ Dat lijkt tautologisch – er lijkt tweemaal hetzelfde gezegd te worden – of, zoals Derksen het zegt: ‘triviaal’.⁹ De bewering (propositie) dat iets waar is, is waar als die bewering (propositie) waar is.¹⁰ De bewering dat Frans zich op 26 mei 2020 bij de Snackbar in de Bredenoordstraat bevond, is waar als Frans zich op 26 mei 2020 bij de Snackbar in de Bredenoordstraat bevond. Ondanks het op het eerste gezicht triviale karakter van de correspondentietheorie – zij

---

6 Waarheidsvinding is nog steeds onderdeel van het Utrechtse rechtstheoretische curriculum, sinds studiejaar 2017/2018 is het onderdeel van het vak Perspectieven op recht, daarvoor van Algemene rechtsleer. Zo ver ik kan nagaan, behoort een verplicht onderdeel waarheidsvinding aan de andere rechtenfaculteiten niet tot het bachelor curriculum.

7 Ook Ton Hol gebruikte voor zijn hoorcolleges jarenlang verhelderende vergelijkingen van recht met literatuur (en beeldende kunst). Recentelijk publiceerde Ton Hol over recht en literatuur: ‘Recht als tegenliteratuur, literatuur als tegenrecht. Of over leren oordelen’, in: C. Elion-Valter e.a., *Wegen der vrijheid* (Witteveen-bundel), Den Haag: Boom juridisch 2019, p. 47-56. Ook in de tekst die wij met de studenten bespreken (samen met Marc Loth) ‘Iudex mediator: naar een herwaardering van de juridische professie’, *Rechtsfilosofie & Rechtstheorie* 2001, p. 9-57, worden verhelderende vergelijkingen, onder andere met Kafka’s *Der Prozeß* niet geschuwd.

8 Derksen 2014, p. 164.

9 Derksen 2014, p. 164.

10 In plaats van ‘bewering’ waar Derksen in *De ware toedracht* over spreekt zal ik het in het vervolg over ‘propositie’ hebben. Die term is gebruikelijker in het wetenschapsfilosofische debat.

herhaalt slechts en analyseert niet de waarheid¹¹ – houdt Derksen toch vast aan deze theorie. Door middel van eliminatie van twee concurrerende waarheidstheorieën – de coherentietheorie en constructietheorie – komt de correspondentietheorie toch als winnaar uit de bus omdat de correspondentietheorie als enige van de drie door Derksen onderscheiden waarheidstheorieën ziet op de ware toedracht (de werkelijkheid) en *accentueert* dat het om een ware (empirische) bewering dient te gaan.¹²

Derksens bespreking van drie theorieën van waarheid is gezien het geringe aantal pagina’s dat hij ervoor inruimt ronduit verdienstelijk.¹³ Het doel van *De ware toedracht* is een handleiding die kan dienen als een *praktische* wetenschapsfilosofie voor waarheidszoekers. Een boek voor waarheidszoekers in de praktijk – zoals de politieagent, officier van justitie en rechters – en geen zuiver theoretische verhandeling. Het bespreken van een dergelijk complex filosofisch onderwerp als waarheidstheorieën in een praktijkboek kan niet zonder stevige concessies ten aanzien van de diepgang en de volledigheid. Zo wordt een aantal vragen door Derksen niet beantwoord. Het is niet geheel duidelijk wat een ‘bewering’ is.¹⁴ Ook wat onder ‘werkelijkheid’ moet worden verstaan is onvoldoende bepaald.¹⁵ Een andere belangrijke vraag die Derksen onbeantwoord laat, is *wélke* correspondentietheorie hij kiest. Er zijn veel verschillende correspondentietheorieën van waarheid.¹⁶ De suggestie die Derksen in *De ware toedracht* wekt dat er één correspondentietheorie zou zijn is – evenals de suggestie dat er slechts één coherentie- en constructietheorie zou zijn – onjuist.

3 REALISME EN ANTI-REALISME

Derksen lijkt – hij spreekt zich er in *De ware toedracht* niet expliciet over uit – zoals vele aanhangers van de correspondentietheorie van waarheid een *realist* te zijn. Twee posities zijn te onderscheiden ten aanzien van de waarheid van proposities: de realistische en anti-

---

11 Derksen 2014, p. 164. De tweede tegenwerping over de onbruikbaarheid van de correspondentietheorie laat ik buiten beschouwing. Deze is kort gezegd gebaseerd op de naïeve en eenvoudig te weerleggen gedachte dat correspondentie tussen bewering en ware toedracht alleen in het hier en nu kan worden vastgesteld. Zie: Derksen 2014, p. 164-165; p. 176.

12 Derksen 2014, p. 174.

13 Het derde deel van *De ware toedracht* beslaat slechts zeventien pagina’s. Derksen 2014, p. 162-178.

14 Bij de correspondentietheorie wordt ‘bewering’ omschreven als dat wat iemand vertelt en in een reeks geplaatst met ‘een opvatting, een overtuiging, een verklaring, een verhaal, een scenario’, Derksen 2014, p. 163. Wat een ‘bewering’ nu precies is, blijft onduidelijk.

15 Uit Derksens definitie van de correspondentietheorie: ‘wanneer de werkelijkheid in feite zó is’, Derksen 2014, p. 163.

16 Zie voor een overzicht van correspondentietheorieën van waarheid: John Searle, *The Social Construction of Reality*, New York: The Free Press 1995: p. 199-226 en Marian David, ‘The Correspondence Theory of Truth’, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/truth-correspondence>. Geraadpleegd op: 5 juli 2020.

realistische positie. Voor een realist is de betekenis van een zin (uitspraak) gegeven door de condities die de zin waar maken.¹⁷ Een realist lijkt zo de *betekenis* van een zin te vereenzelvigen met de *waarheid* van de zin, zoals ook uit Derksens uiteenzetting van de correspondentietheorie blijkt; de propositie is waar als de voorwaarden die de propositie waar maken aanwezig zijn.

De realistische positie houdt in dat er objecten in de werkelijkheid zijn die *los* van onze theorieën over de werkelijkheid bestaan. Ook Derksen lijkt dat te onderschrijven; er is de ‘werkelijkheid’ in de definitie van de correspondentietheorie¹⁸ die los van onze theorieën bestaat. ‘Theorieën’ dienen bij Derksen zo opgevat te worden als dat wat naast de zintuiglijke stimuli nodig is om tot een waarneming te komen, zoals theorieën over het zoeken, zien, duiden en wegen van de feiten en evolutionair ontstane cognitieve instincten die eraan in de weg staan de ware toedracht te achterhalen.¹⁹ Toegang tot de werkelijkheid verschaffen we door middel van theorieën, maar dat er theorieën zijn, staat buiten kijf.²⁰ We kunnen niet waarnemen zónder theorieën:

Dus enerzijds is een bewijs altijd een bewijs *voor ons* in het licht van *onze* beste theorieën, en beter hebben *wij* niet. Maar dit is geen relativisme, alleen de erkenning van feilbaarheid. Anderzijds moeten we die beste theorieën voortdurend toetsen, of althans open houden voor kritiek, omdat het in waarheidsvinding uiteindelijk gaat om de ware toedracht.²¹

We kunnen dwalen en in die zin is waarheid, zoals ook Ton Hol stelt,²² altijd *voorlopig*. Maar ‘voorlopig’ betekent niet dat er geen waarheid is; onze theorieën schieten alleen op dit moment tekort om die waarheid te kennen. Derksens positie is dus de realistische positie ten aanzien van de waarheid van proposities; een *anti*-realist zou zich op dit punt distantiëren. Voor hem is er buiten onze theorieën geen losstaande waarheid. Ook lijkt Derksen ervan uit te gaan dat we onze kennis steeds verder vergroten door de verbetering van theorieën; hij keert zich immers nadrukkelijk tegen het relativisme. Maar dat we er nog lang niet zijn, is de lezer van *De ware toedracht* ook duidelijk; het gehele boek is een imponerende illustratie van de feilbaarheid van de door ons gehanteerde theorieën en het

---

17 Dennis Patterson, *Law and Truth*, Oxford [etc.]: Oxford University Press 1996, p. 5.

18 Derksen 2014, p. 163.

19 Deze theorieën bespreekt Derksen in respectievelijk deel I en deel II van *De ware toedracht*.

20 Derksen laat dat aan het begin van zijn boek al weten. Derksen 2014, p. 26: ‘Een hoofdstroming in de cognitiewetenschappen ziet het als onontkoombaar dat onze waarneming door meer dan louter de zintuiglijke stimuli tot stand komt.’ Derksen committeert in *De ware toedracht* zich aan deze hoofdstroming.

21 Derksen 2014, p. 57. Cursiveringen in het origineel.

22 Hol 2020, p. 301.

volstrekt ongefundeerde vertrouwen dat we in ondeugdelijke theorieën hebben om de ware toedracht te achterhalen.

4 WAARHEIDSPROPOSITIES OVER DE FEITEN ÉN OVER HET RECHT

Waar Derksen spreekt over de waarheid van proposities over feiten – zo te zeggen de natuurlijke habitat, het meest voor de hand liggend gebruik van waarheidsproposities – hanteert Dworkin ze ten aanzien van het recht. Waarheidsproposities worden door sommige rechtsfilosofen en moraalfilosofen ook ten aanzien van de moraal gebruikt.²³ In tegenstelling tot waarheidsproposities over feiten is niet door middel van de zintuigen de werkelijkheid te onderzoeken. Het gaat bij waarheidsproposities over de moraal om waarheidsproposities in *metafysische* zin. Als je waarheidsproposities over het recht hanteert, zoals Dworkin, zal de waarheid vóórbij de juridische praktijk liggen; de waarheid staat los van de juridische praktijk.²⁴ Voor Dworkin is de waarheid van juridische proposities gelegen in de politieke *moraal*. Dit zijn dus waarheidsproposities in metafysische zin die niet met de zintuigen te onderzoeken zijn.

Dworkin doet een vermetele poging om H.L.A. Harts theorie te weerleggen. In de gevallen waarin het recht onbepaald is, is er in Harts optiek geen juist antwoord; de rechter – of een andere rechtsautoriteit zoals een regelopsteller – heeft discretie.²⁵ Zijn theorie is gebaseerd op de open textuur van regels;²⁶ regels zijn hoogstens gedeeltelijk bepaald. Hart vat zijn positie samen in zijn naschrift bij *The Concept of Law*: ‘but the law in such cases is fundamentally *incomplete*: it provides *no* answer to the question at issue in such cases. They are legally unregulated and in order to reach a decision in such cases the courts must exercise the restricted law-making function which I call “discretion”.’²⁷ ‘Discretie’ getuigt volgens Dworkin van een *anti*-realistische positie want er is in Harts theorie geen buiten de juridische praktijk liggende maatstaf die de rechter kan hanteren om het ene juiste antwoord te geven op de rechtsvraag in lastige, controversiële, gevallen. Er is ongebondenheid: een vrije keuze in moeilijke gevallen tussen meerdere alternatieven en niet één juist antwoord. Deze ongebondenheid leidt tot onvoorspelbaarheid van de uitkomsten in con-

23 Patterson 1996, p. 6.

24 Patterson 1996, p. 8.

25 H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford [etc.]: Oxford University Press 1994, p. 127 (inzake de rechter) en p. 132 (inzake de discretie van de ‘rule-making authority’).

26 ‘Open textuur’ in de betekenis van een regel zal hoogstens gedeeltelijk bepaald zijn en voor het overige onbepaald. De vaststaande betekenis houdt op een gegeven moment op; elke regel is immers fundamenteel onvolledig (‘fundamentally *incomplete*’, Hart 1994, p. 252). Dit is onoverkomelijk omdat de wereld waarin wij leven niet bestaat uit een ‘finite number of features’. Hart 1994, p. 128.

27 Hart 1994, p. 252.

troversieële gevallen en daaraan verbindt Dworkin de conclusie dat Harts rechtspositivistische project mislukt is want zekerheid zou, althans volgens Dworkin, het doel van het rechtspositivisme zijn.²⁸

Volgens Dworkin is elk geval dat zich voor de rechter aandient – hoe controversieel ook – met één juist antwoord op te lossen. In *Law's Empire* waarin hij een voldragen versie van zijn theorie 'law as integrity' presenteert, stelt hij: 'According to law as integrity, propositions of law are true if they figure in or follow from the principles of justice, fairness, and political due process that provide the best constructive interpretation of the community's legal practice.'²⁹ Het volgens Dworkin anti-realistische antwoord van ongebondenheid ('discretie') denkt Dworkin te overwinnen met zijn *realisme*. Dit is het juiste – *ware* – antwoord dat door de participanten in de juridische praktijk achterhaald moet worden. In elk geval dat zich voor de rechter aandient, is er één te achterhalen juist antwoord. Het is aan de participanten in de praktijk om dit ene juiste antwoord op constructieve wijze vast te stellen.

Maar hoe achterhalen de participanten in de juridische praktijk die ene juiste uitspraak? De juridische praktijk wordt geacht een bepaalde *pointe* te bezitten. De praktijk dient een bepaald belang, doel of beginsel dat *onafhankelijk* van de regels van de praktijk – overeenkomstig Dworkins realisme – kan worden vastgesteld.³⁰ Wat de praktijk vereist, is afhankelijk van haar *pointe* ('sensitive to its point').³¹ Daarmee bedoelt Dworkin dat de vereisten van de praktijk niet definitief vaststaan; zijn theorie staat immers open voor aanpassing. De juridische praktijk staat steeds open voor aanpassingen vanwege een dieper en helderder begrip van de *pointe*. Interpretatie en daarmee discussie en openheid om de *pointe* van de juridische praktijk in het beste licht te plaatsen zijn alleen mogelijk als de participanten de interpretatieve attitude innemen ten aanzien van hun eigen praktijk.³²

Wat maakt een uitspraak door de participanten in de juridische praktijk over het recht *waar*? Dworkin beperkt zich niet tot één waarheidstheorie – zoals Derksen met zijn keuze voor de correspondentietheorie –, maar in 'law as integrity' worden zowel de coherentietheorie en constructietheorie als waarheidstheorieën gehanteerd:

---

28 Hart 1994, p. 253.

29 Ronald Dworkin, *Law's Empire*, Oxford [etc.]: Hart 1986, p. 225.

30 Dworkin 1986, p. 46-48.

31 Dworkin 1986, p. 46-48.

32 Deze analyse ontleen ik aan Postema. Gerald J. Postema, "Protestant" Interpretation and Social Practices', *Law and Philosophy*, 1987, p. 283-319, p. 290.

The adjudicative principle of integrity instructs judges to identify legal rights and duties, so far as possible, on the assumption that they were all created by a single author – the community personified – expressing a *coherent* conception of justice and fairness³³ En zoals hierboven genoemd gaat het om ‘the best *constructive* interpretation’.³⁴

Dworkin wil met de coherentietheorie en de constructietheorie dat bieden wat Harts theorie in controversiële gevallen niet kan bieden, maar tegelijk moet zijn theorie niet volledig statisch zijn; dan zou hij immers terugkeren naar een ‘formalistische’ theorie waarin de rechter als een soort robot mechanisch de rechtsregels toepast die al klaarliggen voordat het geval zich voordoet.³⁵ Als Harts positie die van ‘inventing law’ is in gevallen van discretie, de ongebondenheid, van de rechter een moeilijk geval te beslechten, zo is die van het tegendeel die van ‘finding law’, het mechanisch toepassen van gereedliggende rechtsregels. Dworkin schrijft over zijn project: ‘So law as integrity rejects as unhelpful the ancient question whether judges find or invent law; we understand legal reasoning, it suggests, only by seeing the sense in which they do both and neither.’³⁶

5 DWORIKS PROTESTANTISME

Dworkin betreft de stelling dat participanten in de juridische praktijk de *interpretatieve* attitude ten opzichte van hun eigen praktijk innemen. Interpretatie is het sleutelwoord van Dworkins theorie; interpretatie is een proces, open voor aanpassing, maar tegelijk is de rechter in ‘law as integrity’ – in tegenstelling tot de rechter in Harts theorie – altijd gebonden bij het achterhalen van het ene juiste antwoord. Dworkins theorie ‘law as integrity’ is

more relentlessly interpretive than either conventionalism or pragmatism. These latter theories offer themselves *as* interpretations. (...) But the programs they recommend are not themselves programs *of* interpretation: they do not ask judges deciding hard cases to carry out any further, essentially interpretative study of legal doctrine.³⁷

---

33 Dworkin 1986, p. 225. Mijn cursivering.

34 Dworkin 1986, p. 225. Mijn cursivering.

35 Dworkin 1986, 47: ‘Once this interpretive attitude takes hold, the institution of courtesy ceases to be mechanical; it is no longer unstudied deference to a runic order.’

36 Dworkin 1986, p. 225.

37 Dworkin 1986, p. 226. Cursiveringen in het origineel. ‘Conventionalism’ is de term die Dworkin voor het rechtspositivisme van John Austin en H.L.A. Hart gebruikt. Dworkin 1986, p. 33-35. Onder ‘pragmatism’ lijkt Dworkin het Amerikaanse rechtsrealisme en Critical Legal Studies te verstaan. Dworkin 1986, p. 95.

Deze interpretatie geschiedt volgens Dworkin naar het eigen oordeel van de rechter. Hij dient ‘according to his own judgment’³⁸ het recht op de beste wijze voort te zetten zodat het verhaal van het recht, begrepen als hoofdstukken in een kettingroman geschreven door anderen voor hem, ‘as good as it can be’ wordt.³⁹ Deze *individuele* interpretatie is de ‘protestantse houding’ die Dworkin voorschrijft.⁴⁰ In ‘Objectivity and Truth: You’d Better Believe It’ heeft Dworkin zijn protestantisme enigszins verduidelijkt; morele beweringen zijn louter *intern* en hebben dus geen meta-ethische betekenis buiten degene die de morele bewering doet.⁴¹ Dat heeft Gijs van Oenen ertoe gebracht om over een ‘relativistische interne visie over de waarheid of juistheid van uitspraken’ te spreken.⁴² Alleen de participanten in de juridische praktijk moeten veronderstellen dat er één juist antwoord is. Het is steeds aan het individu en niet aan de gemeenschap om vast te stellen wat de praktijk verlangt.⁴³

‘Interpretatie’ moet bij Dworkin ruim opgevat worden. Ook als wij naar een ander luisteren is dat interpretatie, te weten *interpretatie* van geluid.⁴⁴ ‘Interpretatie’ is voor Dworkin altijd een noodzakelijke schakel tussen een bepaalde zintuigelijke waarneming – zoals visuele of auditieve waarneming – en het handelen. Dennis Patterson heeft gewezen op de consequentie van Dworkins opvatting dat elk begrijpen (‘understanding’) interpretatie (‘interpretation’) is:

If all understanding were interpretation, then each interpretation would itself stand in need of interpretation, and so on, infinitely regressing to infinity. This logical problem, one long ago recognized, suggests that there is something deeply wrong with assigning to interpretation a mediating role between utterances and the understanding of them.⁴⁵

In veel gevallen handelt men en is er geen controverse over de betekenis. Het voorbeeld dat Patterson aandraagt, is het aanreiken van een zoutvaatje als iemand daar om verzoekt.⁴⁶ Als het zoutvaatje niet aangereikt wordt, kan er aanleiding zijn tot interpretatie; was het

---

38 Dworkin 1986, p. 239.

39 Dworkin 1986, p. 239.

40 Dworkin 1986, p. 413.

41 Ronald Dworkin, ‘Objectivity and Truth: You’d Better Believe it’, *Philosophy and Public Affairs*, 25: 2, 1996, p. 87-139, p. 129 e.v.

42 Gijs van Oenen, *Conventie en rechtsintrige. Een visie op de rechtstheorie van Ronald Dworkin* (diss. Amsterdam UvA), Zwolle: Tjeenk Willink 1994, p. 49.

43 Patterson 1996, p. 86.

44 Dworkin 1986, p. 50.

45 Patterson 1996, p. 88. Voetnoten weggelaten.

46 Patterson 1996, p. 87.

verzoek niet helder? Maar als het zoutvaatje aangereikt wordt, is er voor Patterson geen reden om over interpretatie te spreken; het verzoek, blijkend uit het aanreiken van het zoutvaatje, wordt *begrepen*. Dworkin denkt daar anders over, maar de consequentie is dat interpretatie daarmee overloos wordt. Die regressie van interpretatie op interpretatie kan alleen maar doorbroken worden door er in een praktijk vanuit te gaan dat begrepen kan worden zónder interpretatie.⁴⁷

6 HET PLAN

Eco's *De slinger van Foucault* illustreert hoe Dworkins interpretatieve theorie gebaseerd op het 'protestantisme' van degene die interpreteert uitpakt. Uiteraard is het onderwerp van interpretatie niet zoals bij Dworkin de politieke moraal, maar degenen die interpreteren veronderstellen weldegelijk een bepaalde *pointe* die onafhankelijk van de praktijk bestaat. Die *pointe* is in *De slinger van Foucault* het 'Plan' dat door drie medewerkers – Casaubon, Belbo en Diotallevi – van de Milanese uitgeverij Garamond wordt ontworpen.⁴⁸ Het Plan begint met de Tempeliers. De jongste medewerker, Casaubon, wordt door Belbo gevraagd onderzoek te doen naar een kopie van een manuscript van de Tempeliers van de gepensioneerde kolonel Ardent. Deze kopie is een kopie van een andere kopie die voor een deel uit geheimtaal bestond en door Ardent gedecodeerd en vertaald is en op de lege plekken ingevuld. Ardent is de eerste van de zogenaamde diabolici die in *De slinger van Foucault* voorbijkomt. Deze diabolici rijgen allerlei gegevens aan elkaar waardoor alternatieve versies van de geschiedenis ontstaan. In al deze versies van de geschiedenis is er steeds een *geheim* dat de loop van de geschiedenis bepaalt.

De drie medewerkers van de uitgeverij gaan de diabolici imiteren en ontwerpen zelf een Plan. Hun doel is om te laten zien dat alles met alles samenhangt. Casaubon merkt op: 'Hoe het ook zij, en wat het ritme ook was, het lot beloonde ons, want als je verbanden wilt vinden vind je die altijd, overal en in alles, de wereld explodeert in een netwerk, in een draaikolk van verwantschappen en alles verwijst naar alles, alles verklaart alles...' ⁴⁹ Casaubon en Belbo gaan verder dan de diabolici; er wordt werkelijk van alles – van filosofie, literatuur, architectuur – met elkaar verbonden. Geholpen door Belbo's computer Abulafia wordt alles met alles verbonden. Zo wordt een coherent web geconstrueerd van een alternatieve geschiedenis waarin de Tempeliers het geheim onthullen waarmee de aarde kan worden veroverd. De Tempeliers zijn in groepen uit elkaar gegaan en in het geconstrueerde verhaal

47 Patterson 1996, p. 87.

48 Voor een uitgebreidere samenvatting: Elisabeth Tonnard, 'Umberto Eco's *Il pendolo di Foucault*; het herschrijven van de geschiedenis', *Incontri* 1998, afl. 13, p. 15-29, p. 16-18.

49 Eco 1988, p. 474.

van de medewerkers van de uitgeverij wordt de geschiedenis zo opgevat als een poging van de verschillende groepen om weer met elkaar in contact te komen.

Het Plan kan zich oneindig uitbreiden door alles met alles te verbinden. Toch is er een *vast punt* – de *pointe* – waar het Plan om draait.⁵⁰ Net zoals de slinger van Léon Foucault die laat zien dat er één vast punt is in het universum terwijl de aarde draait, zo is er ook in de roman een vast punt.⁵¹ Maar dat vaste punt kan overal zijn; je kunt de slinger overal ophangen. Of dat nu aan het plafond is van het Conservatoire des Arts et Métiers in Parijs waar de apotheose van het boek plaatsvindt of elders. Voor de drie uitgeverijmedewerkers is het vaste punt het geheim om vanuit het ‘Centrum van de Wereld’ de aarde te herschrijven. Vanuit dat punt wordt de geschiedenis door het interpreteren van de geschiedenis opnieuw geschreven.⁵² Alles kan vanuit dat punt een nieuwe betekenis krijgen. Zo wordt door hen in hun Plan ‘een reden voor de Tweede Wereldoorlog gevonden.’⁵³ Uiteindelijk wordt het Plan werkelijkheid omdat anderen erin zijn gaan geloven, met noodlottige gevolgen voor de hoofdpersonen:

Gevolg, wij hebben een Plan verzonnen dat niet bestaat en Zij hebben het niet alleen voor zoete koek geslikt, maar zijn ervan overtuigd dat ze er tijden lang deel van uitmaakten, ofte wel ze hebben de fragmenten van hun wanordelijke en verwarde projecten als momenten van ons Plan gezien, gescandeerd naar de onweerlegbare logica van de analogie, van de schijn, van het vermoeden.

Maar als een Plan verzonnen wordt en anderen het ten uitvoer brengen, dan is het alsof het Plan bestaat, of liever, bestaat het gewoon.⁵⁴

Net zoals in Dworkin's interpretatietheorie is er in *De slinger van Foucault* geen vast begrip, maar is er steeds opnieuw *interpretatie*.⁵⁵ Dworkin zal tegenwerpen dat de medewerkers van de uitgeverij het Plan bewust *ontwerpen*, terwijl in ‘law as integrity’ interpretatie wél – in tegenstelling tot het Plan – vast verankerd is in ‘the community’s legal practice’ die op constructieve wijze vanuit haar *pointe* geïnterpreteerd moet worden.⁵⁶ Toegang tot wat de *pointe* van de juridische praktijk verlangt, krijgen wij door *interpretatie* van die praktijk:

---

50 Tonnard 1998, p. 19.

51 Elisabeth Tonnard, ‘Umberto Eco’, in: Bart Van den Bossche & Franco Musarra (red.), *Italiaanse literatuur na 1900. Deel 2: 1945-2000*, Leuven: Peeters 2004, p. 161-180, p. 170-171.

52 Tonnard 1998, p. 19.

53 Eco 1988, p. 539. Mijn cursivering.

54 Eco 1988, p. 631.

55 Zie hierover nader het ‘hermetisch discours’ bij Eco: Tonnard 1998, p. 18; Tonnard 2004, p. 170.

56 Dworkin 1986, p. 225.

‘An interpretation aims to show what is interpreted in the best light possible’⁵⁷ De *pointe* wordt aan de juridische praktijk op constructieve wijze door de interpreet opgelegd.⁵⁸ Het is dus aan de *interpreet* om te bepalen wat de *pointe* van de praktijk verlangt. Dworkins realistische positie om de *pointe* los van de juridische praktijk te begrijpen levert op deze wijze geen enkele zekerheid op, want hij legt het steeds in handen van de interpreet om de betekenis steeds opnieuw vast te stellen.⁵⁹ Ongebondenheid, waar Dworkin Hart van beschuldigde, is in Dworkins theorie een nog groter probleem. In een theorie die verlangt dat álles geïnterpreteerd wordt – zoals *De slinger van Foucault* op magistrale wijze illustreert – kan alles een nieuwe betekenis krijgen. ‘Waarheid’, waar het Dworkin om te doen was met de formulering van zijn waarheidspropositie, beperkt zich tot wat de interpreet voor waar houdt.

7 TEN SLOTTE

Het is Ton Hols grote verdienste om het belang van de waarheid in onderzoek én onderwijs steeds voor het voetlicht te brengen. Dat inspireert om de belangrijke plaats die waarheid als onderwerp in het Utrechtse bachelor curriculum heeft verder uit te bouwen. Ik heb laten zien dat de theorie van Dworkin en een vergelijking van die theorie met Eco’s *De slinger van Foucault* vruchtbare onderwerpen voor verdieping in het onderwijs zijn.

---

57 Dworkin 1986, p. 243.

58 Postema 1987, p. 290-291.

59 Het probleem van de kenbaarheid van de politieke moraal als metafysische kennis laat ik buiten beschouwing.